

Алматы облысы, Еңбекшіказак ауданы, Талдыбұлак ауылы
ЖШС «Кұлышаш 2019» бебекшай балабақшасы
тәрбиеші Молдабекова Нагима Турсынғұлымы

Музыка және қымыл – баланың ішкі алемін ашатын күрал

Аннотация

Бұл мақалада музыка мен қымылдың мектепке дейінгі балалардың ішкі алемін тапудағы және дамытудағы ролі қарастырылады. Музыка – баланың жүрек күйін оятын, тереңде жаткан эмоциялық тәжірибесін сыртқа шыгаруға жол ашатын ең табиғи тіл. Ал қымыл – сол музыкалық ассердің деңе арқылы корініс табатын серігі. Музыка мен қымылдың үйлесімі арқылы бала өз ойни, көпіл күйін, аланын, қуанышын сезсіз жеткізе алады. Әсіресе сейлеу тілі толық дамымаған немесе эмоциясын сезбен жеткізуте киналатын балалар үшін ғана әдістер езін-еzi таныту мен ішкі еркіндікті табудың негізгі құралына айналады. Мақалада музыкалық-пластикалық жаттыгулар, ыргастық қымылдар, қозғалыс арқылы драмаландыру тәсілдері мен тәрбиеші ролінің маңызы бағындалып, нақты әдістер мен байкауларға сүйеніп, музыка мен қымылдың дамытушылық мүмкіндіктері сипатталады.

Кіттің сөздер: музыка, қымыл, баланың ішкі алемі, эмоциялық даму, еркіндік, ырақ, деңе тілі, шыгармашылық, сенсорлық қабылдану

Кіріспе

Музыка мен қымыл – адамзаттың алғашқы қарым-қатынас құралдарының бірі. Бала туган сәттен бастап айналасындағы дыбыстар мен қозғалыстарға еркінше назар аударады: анасының даусы, тербетілген кезіндегі ырақ, айналадағы дыбыс озгерістері – бәрі де оның жүйке жүйесін, эмоциялық қабылдауын, тілті сезімін қалыптастыруға катысады. Мектепке дейінгі кезеңде бала музыкаға еркінше сезімтал келеді. Оң мен әүен оның көпіл күйін реттеп, тыныштандырып, немесе қуаттандырып, белсенділікке жетеледі. Қымыл – баланың ішкі сезімдерін еркін шыгаруға комектесетін депелік тіл. Эүен мен қымыл қатар жүрсе, бала езін сезінеді, еркін сезінеді, эмоциялық ішкі кедергілер азайды, ал қиялы мен креативтілігі дамиды. Бұл мақалада да осы екі құрал – музыка мен қымыл – баланың ішкі алеміне жол ашатын педагогикалық тасыл ретінде қарастырылды, оны тәрбиеші жұмысында жүйелі қолдану жолдары талданады.

Зерттеу мақсаты

Макала мақсаты – музыка мен қымылдың башынан ішкі эмоциялық және тұлғалық зеңдеудің дамытудағы ықпалын теориялық және практикалық түрліден ашу. Сондай-ақ мектепке дейінгі тәрбие процесінде музыкалық-ыргастық жаттыгулар арқылы балада езін сркін білдіру, сенсорлық сезіну, қиял және эмоционалдық тепе-тепдікті қалыптастыру әдістерін сипаттау көзделеді.

Зерттеу әдістері

Зерттеу барысында тәрбиешілердің музыкалық және қымылдық сабактарындағы тәжірибелері бақыланды, балалардың музыкалық реакциясы мен деңе қымылы арқылы өз ойни білдіру деңгейі талданады. Сонымен қатар, музыкалық-шиастикалық жаттыгулар, шығармашылық импровизация элементтері, драмаландыру ойындарына балалардың қатысу белсенділігі мен эмоциялық жауаптары салыстырылды. Балалармен жеке және топтық жұмыс кезінде алынған бейнелі реакциялар, мимика мен интонация арқылы ішкі күйді сыртқа шыгару – зерттеудің негізгі бақылау нысаны болды. Музыкалық фрагменттерге деңе арқылы жауап беру, қымылдар арқылы еркін әнгімелу, сондай-ақ тыныс пеп ыргасты бірлестіру тәжірибелері де пайдаланылды.

Музыка – баланың эмоционалдық әлемінің терең көрінісі

Музыка – бала үшін сезсіз түсінікті тіл. Ол арқылы бала өз ішкі сезімін, көпіл күйін, аланын немесе қуанышын сезсіз білдіре алайды. Ерте жистан бастап бша ортуулар әуендерге түрліше асер береді: баху ауенге тыныштады, серпінді ауенге қозғалыспен жауша береді, көпілді музыкаға күлкімен, мұқынға үнсіздікпен жауша кийаралы. Бұл – баланың музыканы тек естің қана коймай, сезінүү ыргалы қабылдайтынын дәлелдейді. Музыка баланың ішкі алемінің көрінісі мен реттеуінде

алады. Әсіресе күн тәртібіндегі түрлі көзіндерде — үйіктар алдында, сергіту сәттерінде, немесе тыныш шығармашылық жұмыстар кезінде дұрыс таңдалған генін баланың эмоциялық тепе-тәндігі қамтамасыз етеді. Музыкалық реців баланың ойлауды да асер етеді: мәселелі, классикалық музика фониңда сурет салу немесе ертеңі ойлан табу кезінде бала бейнелерді терепірек, бай арі сезіммен жеткізеді. Музыка – баланың ішкі әлеміне снуге мүмкіндік беретін пәнік көпір. Тәрбиеші осында арқылы баламен тіл табысын, оның көңіл күйін танута және реттеуге мүмкіндік алады.

Кімділ – ішкі сезімді сыртқа шыгару формасы

Баланың денесі – оның жан дүниесінің айнасы. Көңіл күйі көтерінде бала белсенді қозғалады, секіреді, айналады; ал жабыркаган немесе қобалжыған бала көрісінше, тұйықталып, қозғалысы шектеледі. Осыдан барып кімділ – баланың ішкі күйін байқаттын және сол күйден шыгаратын табиғи құралға айналады. Кімділдің еркіндік арқылы бала корқыншының жеңіл, өзін ануға мүмкіндік алады. Еркін би, ыргакпен жүріп оту, музика ыргагына сай кімділдарды ойлан табу – бұл тек физикшық жаттығу емес, бұл – озінді танудын, өзінде сезіудің жолы. Әсіресе үзін, сейлеуге үялатын немесе эмоционалдық түрде тәжелген балалар үшін дене арқылы ойда жеткізу – озінді танудын алғашкы мүмкіндіті. Кімділ – балага «Мен мұнданым» деп айтуда кемектесетін үсіс тіл. Тәрбиеші балага осы тілді табуда кемектесуі тиіс: еркіндік беру, жаттауға емес, сезінде жетелеу, қозғалыска жағында эмоциямен жауап беру – мұның борі кімділ арқылы тұлғалық ерістесудің көпіл болған айнасы.

Музыка мен кімділдің үйлесімі – баланың креативтілігін дамыту жолы

Музыка мен кімділдің бірге колдану – баланың шығармашылық алеуетін барынша жаңандыратын әдіс. Бір ғана ауежінің астарында бала жүздеген оқиға, бейнес, сезім мен киялды көре алады. Ал кімділ осы елестерді тіріліш, әрекетке айналдырады. Мұндаидай үйлесім баланың ойы мен денесін тұтас байланыстыра отырып, сезімін еркін білдіруге, бейнелі ойнау мен креативті шарттама табуда жетелдейді. Мысалы, бір ауенге «бұғы болып кімділда», «жапырақ сияқты тербел», «жанбыр бол» деген тапсырмалар баланың елеустету шекарасын көнектідейді. Ол енді дайын образбен емес, музикамен бірге ойлан, кімділмен бейнелейтін болады. Бұл – сейлеу тілі, көркем ойлау, эмоционалдық жауапкершілік, дәнс үйлесімі сияқты бірнеше қатар дамуы. Баланың арбір ерекшелікі – оның ішкі әлемінің авторлық көршісі. Тәрбиеші баланың қозғалыс идеясын колдаса, езгелермен болысуге мүмкіндік берсе – ол бала өзін маңызды, креативті тұлға ретінде сезінеді. Бұл әдіс әсіресе ұжымдық билтер мен импровизацията негізделген кімділдің ойындар кезінде тиімді.

Музыкалық-кімділдің әрекетті үйімдестерудагы тәрбиешінің ролі

Музыка мен кімділдің балага шынайы әсер стуі көбіне тәрбиешінің осы үдерістің қалай үйімдестеру алатынына байланышты. Тәрбиеші тек музика қосын, жаттығу көрсетіп қоймауы керек – ол ербір ауенің сезімдік сипаттын түсіндіріп, кімділдің мәсін балага сезіндіруі кажет. Музыкалық орта – тек дыбыс емес, көлістік, көңіл күй, образ, еркіндік атмосферасы. Бұл ортада бишшың, көтөлесуінс, өз ролін табудына, ерекше кімділ ойлан табудына мүмкіндік берілуі тиіс. Музыкалық-кімділдің жұмыс ардайым икемді, балашың көңіл күйінен сай үйімдестеруды кажет. Тәрбиеші улесі балалардың қай ауеніге қашай жауап беретінін, кімділ кімділта белсенді, кімнің ішкі тартылып тұрғанын бақылап, әр балага жеке колдау көрсетуі кажет. Сонымен қатар, музикалық әрекетке от эмоциясымен сініп, шынының қатысатын тәрбиеші – бала үшін улті болады. Музыка мен кімділ арқылы педагог балага «сөзінгіді», «тындауды», «бейнелеуді» үйретеді. Бұл арқылы тәрбиеші баланың ішкі әлеміне терең үніліп, оны киял мен еркіндікке баулы алады.

Ұсынымдар

Мектепке дейінгі үйімдарда музика мен кімділді тәрбиешілік үдерістің жекелеген белгі емес, тұтас дамытуның жүйесінде қарастыру ұсынылады. Музыкалық-кімділдің жағындаударды күн тәртібіндегі әр сәтке икемді сілгізу – баланың эмоционалдық жай-күйін тұртқандаудармен қатар, ішкі әлемін танытуға мүмкіндік береді. Ербір баланың кімділ мен ауенге жеке реакциясы бар екенин ескересе отырып, жаттығы емес, импровизацияға негізделген, баланың өз бастамасын колдайтын еркін адістер колданылуы тиіс. Тәрбиеші үшін маңыздысы – баланың өз ойын кімділмен айтуға мүмкіндік беру. «Қателеспесу» емес, «ағенін» маңызды екенин баланың озі түсініү керек. Сонымен қатар, кімділ арқылы сезімін білдіру қыны балалармен жеке жұмыс жасау ұсынылады. Музыкалық тәсілдер көтеру құралы емес, психоэмоциялық реттеу құралы ретінде пайдалану – тәрбиешінің креативтілігі мен ішкі сезімтандығының көрсеткіші. Музыкалық әрекетте бағылау емес, колдау, шабыттандыру, эмоционалды жауап беру негізгі ұстаным болуы керек.

Корытынды

Музыка мен кимыл – баланың жаңын сөйлестін тіл. Сөзге зару болмай-ақ, бала озінің ішкі уайымын, қуанышын, арманы мен бейнесін зүйнен, ыргакпен, козғалыспен жеткізе алады. Бұл – оның ішкі еркіндігі мен шынайылығын танытатын табиги арина. Музыкалық және кимылдық әрекет арқылы тәрбиесінде баланың бейсанының деңгейдегі сезім алемінен жол табады. Бұл әрекет баланы тек белсенді ету үшін емес, оны тұлға ретінде есту, қабылдау, колдау мақсатында жүргізуі туіс. Музыка мен кимылдың үйлесімі – бишины еркіндікке жетелейтін коркем кеңістік, тәрбиесінің нәзік педагогикалық куралы және балалыктың рухани тірері. Ендеше, музыка мен кимылды баланың ішкі алемінде ақаралық және көпірі ретінде қарастыра отырып, осы тілді ар тәрбиесіндеңгеруі – заман талабы гана емес, жүрек ісі.

Найдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Дьяченко О.М. (2020). Музыкальное воспитание дошкольников. – Москва: Академкнига.
2. Campbell, P. S. (2010). Songs in Their Heads: Music and Its Meaning in Children's Lives. – Oxford University Press.
3. Темірбаева Ж.А. (2022). Музыка мен кимыл арқылы баланың ішкі сезімін дамыту. – Педагогика және овер журнатау, №2.
4. Гончарова Е.А. (2019). Ритмопластика в работе с детьми дошкольного возраста. – Санкт-Петербург: Детство-Пресс.
5. Laban, R. (1975). Modern Educational Dance. – Macdonald & Evans.
6. Montagu, A. (1986). Touching: The Human Significance of the Skin. – Harper & Row.
7. UNESCO (2021). Arts Education: A Key to Creativity, Well-being and Inclusion in Early Childhood.
8. Рысқұлова Н.М. (2021). Балабакшаңдық музикалық әрекеттер жүйесі. – Алматы: Устаздар атсемі.
9. www.musiceducationworld.org – Музыкалық тәрбиесіне арналған халықаралық платформа.
10. www.ritmikabilim.kz – Балаларға арналған кимылдық-музыкалық ресурстар.

МОЛДАБЕКОВА НАГИМА,
ЖПС «Күдіншак 2019» бебекшай-балаханасының тарбиеші

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІН ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ

Сөйлеу — адамның ең маңызды қарым-кетінен куралы. Мектепке дейінгі кезең базалың тәжірибелілік дамытасы мен дамуашың ең киңкышы да уақыты. Бұл кезеңде бала хоршаган ортамен танылып, ей-өрісі көңейтіп, сөзлік коры байыды. Соңынан балаханада сөйлеу тілін дамыту жүйесін жүрелі және мансартты түрде жүргізуін қажет. Мектепке дейінгі жастағы балалардың сөйлеу тілін дамытудағы тиімді адіс-тәсілдерді анықтау, сөзлік корын байыту, байланыстырып сөйлеу кабілеттерін жетілдіру. Мектепке дейінгі тақық — баланың тәндік және сөйлеу кабілеттерінің киңкышы дамитын кезең. Бұл жаста бала сөздік корын көңейтіп, сөйлем күрүн, отбайми жеткізу және тиандай білу дәғдүлтердің калыптасырады. Сөйлеу мәдениеті мен тілдік дағдыларды орта жастағы дамыту — тұтаптың жағдай интеллектуалдық және олуметтік дамуының иелі болып табылады. Сөйлеу тілін дамыту — тек соғын үйрету смесі, баланың есту, ойлау, есте сактау, кияндықтың психологиялық процесстерін дамыту үдерісі. Соңынан тіл дамыту жұмысы түйші және қызықты адістер арқылы жүргізуін тиіс. Баланың сөйлеу тілі дамытни салынған оның ойнау кабілеті, тишины мен мінезд-құрғы да жетіледі. Сөз арқылы баланың ойын, сезімін, тілдегі жеткізуі үйрекеді. Тіл дамыту — мектепке дейінгі торбиеңін; барлық саласымен тыңыз байланысты (оінан, музика, бейнесу, кімділдікшілдік, т. б.).

Тілді дамытудағы инновациялық тәсілдер мен адістер:

1. **Дыбыстық ойындар:** интерактивті карточкалар немесе смарт-панель арқылы орнан, бұның және дыбыс ажырату жүттімділіктері.
2. **Ролдік және сақшалық ойындар:** ертегі кейіпкерлердің сомдау арқылы балалардың дидигиттік сөйлеу мен зертталылған тілі дамиді.
3. **Аудио және бейне технологиялар:** мультимедиалық ертегілер, аудио мен тактахтардың тыңдау арқылы сөйлеу күресі мен дұрыс дыбыстау калыптасады.
4. **Сурет арқылы айтіме күрестіру:** сурет немесе фотокодлик негізінде бала өз ойын байланыстырып айтуда үйрекеді.
5. **«Сөйлеу бүршіші» жобасы:** топ баланың иле арқылы бүршіш ұйымдастырып, балаарға микрофон, шайдала, сурет карталыры арқылы из сазын айтуда мүмкіндігі беріледі.
6. **Корикейтік адісі** — суреттер, айыншыктар, табиги заттар арқылы сөйлесту.
7. **Ойын адісі** — дидактикалық, сийкетті-релдік ойындар арқылы тілге үйрету.
8. **Әнсімелесу адісі** — торбиеңін; сұрақтарына жауап беру, өз ойын жеткізу.
9. **Каржем алебист оқу** — олең, ертегі, макат-метел, жаңылтпаш арқылы оз көрнен байыту.
10. **Сурет бойынша айтіме күрестіру** — баланың кіралып, сөйлеу погилемен дамыту.
11. **Жаттығулар мен тілдік ойнамалар** — дыбыстардың дұрыс айтуга, сөйлем күрнеше үйрету.

Сөйлеу тілін дамытудан табысты болуы үшін аты-анамармен тыңыз байланыс орнату аса маңызды. Үйде де тіл дамыту ойындарын жүнгістиру баланың көзінен-беніңде. Тарбиеңі тіл дамыту процесінде үлгі бола білуі қажет. Ол: баланың анық, одебі тәнде сөйлесуі; әр баланың сөйлеу ерекшелігін осекерүі; сабакта және күзделіктің емдеңде тіл дамытуға жиғдай жасауды көрек. Мектепке дейінгі кезең — баланың тіл дамуашының ең манызды баспаудығы. Осы кезеңде дұрыс бағыт берілген тіл тарбиеңі — баланың жеке тәсілі, аларде тибысты болуына негіз қалайды. Сөйлеу мәдениеті мен сауатты тіл — тұлға докуның басты нароектіші. Мектепке дейінгі жастағы баланың сөйлеу тілін дамыту — оның жеке тұлғатын калыптасуының басты шарты. Инновациялық адістер мен технологияларды пайдалану арқылы тілдік орта баланың жас ерекшелігіне сәйкесиді арі тиімді бола алады. Тарбиеңі тек білім беруші емес, баланың алдау мен сөйлеу кабілеттерін ашатын жетекші тұрғын болуы қажет.